

УДК 334.012.64:336

Наталія Дудченко

Natalia Dudchenko

**МАЛЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ
МЕХАНІЗМ ЙОГО РОЗВИТКУ****SMALL ENTREPRENEURSHIP AND THE FINANCIAL AND ECONOMIC
MECHANISM OF ITS DEVELOPMENT**

У статті розглянуто основні поняття малого підприємництва, його становлення та розвиток. Становлення та розвиток малого підприємництва в постсоціалістичних країнах набули особливої актуальності вже давно. Останнім часом і в Україні все більше уваги приділяють проблемі розвитку та підтримки малого підприємництва. Це пов'язане з можливими перспективами, які мале підприємництво може внести в розвиток і реформування вітчизняної економіки, подолання економічної кризи, вихід на міжнародні ринки збуту.

Ключові слова: *мале підприємство, малий бізнес, фінансово-економічний механізм, економічний розвиток, фінансово-економічні важелі, інструменти.*

The article deals with the basic concepts of small entrepreneurship, its formation and development. Formation and development of small entrepreneurship in the post-socialist countries have become especially topical for a long time. Recently the problem of development and support of small entrepreneurship has been paid much attention to. This is due to the possible prospects that small entrepreneurship can assist the development and reform of the domestic economy, overcome the economic crisis, access to international markets.

Keywords : *small entrepreneurship, small business, financial and economic mechanism, economic development, financial and economic instruments and tools.*

Постановка проблеми. З кожним роком зростає інтерес до малого підприємництва і з'являються нові механізми його розвитку та функціонування. Однак кількість підприємств цього сектора скорочується, а однією з причин є неправильна організація фінансово-економічного менеджменту на підприємстві, в тому числі фінансового механізму. Ці та низка інших важливих питань, пов'язаних із малим підприємництвом, посилюють інтерес учених і практиків до теоретичних проблем удосконалення розвитку фінансово-економічного механізму зазначеної сфери.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Питанням щодо ґрунтовного і змістовного визначення терміна «мале підприємство» займалися вітчизняні вчені, серед яких професор С. В. Мочерний подає таке визначення: «...підприємство з незначною кількістю працівників, невеликими обсягами діяльності, здебільшого ризикової (виробничої, торговельної, наукової тощо), та виробництва, власник якого несе повну відповідальність за результати господарювання, самостійно приймає управлінські рішення з метою привласнення прибутку» [7, с. 128]. Науковець Л. І. Воротіна подає широке визначення поняття «малий бізнес», яке за своїм змістом близьке до попереднього визначення поняття «мале підприємництво»: «Малий бізнес – це провідний сектор економіки, який є основою дрібноторгівельного виробництва, визначає темпи економічного розвитку, структуру та якісну характеристику валового внутрішнього продукту, ступінь демократизації суспільства. [5, с. 63]. С. О. Ткаченко характеризує мале підприємництво як невелике підприємство, яке не має складної організації управління і керується одним незалежним власником, має обмежений доступ до ринкового капіталу та незначну частку свого товару на ринку, не посідає у своїй галузі домінуючого становища і відповідає певним критеріям за кількістю зайнятих і щорічними критеріями продажів [8]. З. С. Варналій зазначає, що мале підприємництво – це самостійна діяльність приватних підприємців та малих підприємств, що здійснюється на власний ризик з метою отримання прибутку, що включає в себе інноваційну діяльність. [3, с. 23]. у своїй праці «Розвиток поняття «сектор малого та середнього бізнесу» в Україні та ЄС». На думку ученого В. І. Усика, поняття «малий бізнес» і «мале підприємництво» – це два

поняття, якими на різних етапах розвитку економіки України називали одне й те саме економічне явище [9, с. 157].

Постановка завдання полягає в обґрунтуванні поняття «мале підприємство» та важливості значення фінансово-економічного механізму розвитку такого підприємства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Розвиток малого підприємства в Україні ще не завершений. Цей процес триває вже понад 20 років і на становлення цього сектора великий вплив мала політична та економічна ситуація в країні.

Можна виокремити основні етапи становлення та розвитку малого підприємства в Україні (табл. 1).

Підприємства залежно від масштабів господарської діяльності можна поділяти на чотири категорії: мікропідприємства, малі, середні та великі підприємства. Такий поділ дає змогу оцінити переваги та недоліки кожної з організаційно-правових структур, визначити напрями відповідної державної підтримки кожної з них та перспективи їх взаємодії. Для такої класифікації можна використати дві ознаки, за якими характеризується мале підприємство у законодавстві: середньооблікову кількість працюючих та обсяг виручки (валового доходу) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за рік.

На нашу думку, середньооблікова кількість працюючих має становити:

- на мікропідприємствах – до 10 осіб;
- на малих підприємствах – до 50 осіб;
- на середніх підприємствах – до 250 осіб;
- на великих підприємствах – понад 250 осіб.

Обсяг виручки (валового доходу) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за рік не має перевищувати:

- на мікропідприємствах – 500 прожиткових мінімумів працездатних осіб, грн;
- на малих підприємствах – 1000 прожиткових мінімумів працездатних осіб, грн;
- на середніх підприємствах – 5000 прожиткових мінімумів працездатних осіб, грн;
- на великих підприємствах – понад 5000 прожиткових мінімумів працездатних осіб,

грн.

Виокремлення категорії «мікропідприємство» може передбачати порядок спрощеного ведення статистичної звітності, бухгалтерського обліку та застосування спрощеної системи оподаткування [3, с. 26–27]. Вираження обсягу реалізованої продукції у розмірі прожиткового мінімуму працездатних осіб дасть змогу зберігати фіксований показник обсягу протягом тривалого періоду, незалежно від росту чи спаду різних економічних показників (рівень інфляції, розмір заробітної плати, розмір прожиткового мінімуму тощо).

У вітчизняній економіці специфіка фінансових відносин підприємств малого підприємства напряму залежить від типу фінансових відносин, їх структури та регіональних особливостей. Для успішного функціонування таких відносин моделюється фінансово-економічний механізм, який повністю пристосований і відповідає саме характеристикам певного господарської одиниці. Фінансово-економічний механізм є основою планування, ціноутворення, стимулювання розвитку виробництва та вагомою частиною господарського механізму.

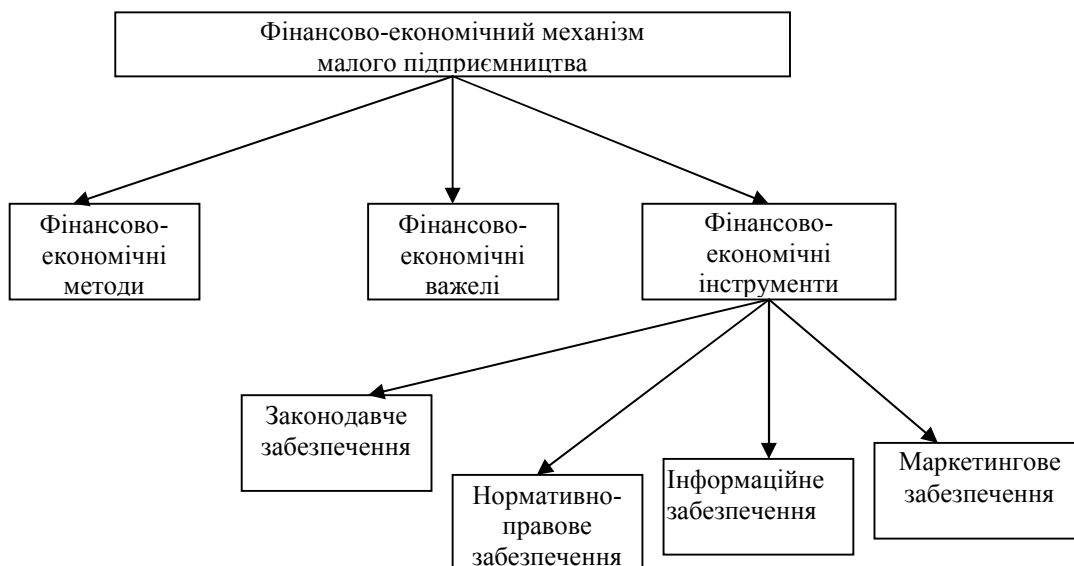
В економіці діють різні механізми: господарський, фінансово-економічний, кредитний, валютний, цінний, ринковий, грошовий, організаційний, координаційний, бюджетний, мотиваційний, страховий тощо. В економічній літературі поняття «фінансово-економічний механізм» використовують досить широко, але його єдиного визначення не існує. Вчені-економісти по-різному трактують це поняття, залежно від масштабів і складових елементів механізму.

Таблиця 1. Етапи становлення та розвитку малого підприємництва

Етапи	Період	Визначення терміна «мале підприємство»	Законодавча основа
Перший	1987 – 1990 рр.	Індивідуальною трудовою діяльністю є суспільно корисна діяльність громадян з виробництва товарів і надання платних послуг, не пов'язана із їх трудовими відносинами з державними, кооперативними, іншими суспільними підприємствами, установами, організаціями і громадянами, а також з внутрішньокооперативними трудовими стосунками.	Закон СРСР «Про індивідуальну трудову діяльність громадян СРСР» від 1.05.1987 р.
		Кооперація в СРСР надає членам кооперативів реальні можливості і матеріально зацікавлює їх у підвищенні ефективності господарювання на основі самостійної розробки і реалізації кооперативами своїх планів виробництва, розподілу і продажу товарів, виконання робіт, надання послуг і здійснення інших видів діяльності, а також в поліпшенні соціальних умов життя колективу.	Закон СРСР «Про кооперацію в СРСР» від 26.05.1988 р.
		Відповідно до обсягів господарського обороту підприємства і чисельності його працівників незалежно від форм власності воно може бути віднесене до малих підприємств, особливості створення і діяльності яких, а також порядок віднесення до цього виду підприємств встановлюється законодавством СРСР.	Закон СРСР «Про підприємства в СРСР» від 4.06.1990 р.
Другий	1991 – 1997 рр.	До малих підприємств належать новостворювані та чинні підприємства: у промисловості та будівництві – з чисельністю працюючих до 200 чоловік; в інших галузях виробничої сфери – з чисельністю працюючих до 50 чоловік; у науці і науковому обслуговуванні – з чисельністю працюючих до 100 чоловік; у галузях невиробничої сфери – з чисельністю працюючих до 25 чоловік; у роздрібній торгівлі – з чисельністю працюючих до 15 чоловік.	Закон України «Про підприємства в Україні» від 27.03.1991 р.
Третій	1998 – 2002 рр.	Суб'єктами малого підприємництва вважаються фізичні особи, які займаються підприємницькою діяльністю, та юридичні особи – суб'єкти підприємництва, в яких середньооблікова чисельність працюючих не перевищує п'ятдесят осіб та обсяг виручки від реалізації продукції не перевищує один мільйон гривень.	Указ Президента України «Про державну підтримку малого підприємництва» від 12.05.1998 р.
		Суб'єктами малого підприємництва є: – фізичні особи, зареєстровані у встановленому законом порядку як суб'єкти підприємницької діяльності; – юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та обсяг річного валового доходу не перевищує 70 млн. грн.	Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва» від 19.10.2000 р.
		Малий та середній підприємець – це суб'єкт господарювання, дохід якого від реалізації продукції не перевищує суми, еквівалентної 500 тисячам євро, визначеної за курсом Національного Банку України.	ЗУ «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 р.
Четвертий	2003 – 2008 рр.	Малими називають підприємства, де середньооблікова чисельність працюючих не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції не перевищує сімдесяти мільйонів гривень.	Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» від 18.09.2008 р.
П'ятий	2012 р.	Фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро.	ЗУ «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22.03.2012 р.

Поняття фінансового механізму на макрорівні трактується як система різноманітних елементів, за допомогою яких держава реалізує свою фінансову політику. Це ж трактування стосується підприємств і господарств, які забезпечують ефективне управління власними фінансами для отримання кінцевого результату. Власне поняття фінансового механізму на мікрорівні ми розглянемо детальніше. Існують два підходи до розуміння поняття «фінансовий механізм». Перший підхід стосується функціонування грошових потоків підприємства, другий відображає зовнішню дію функціонування фінансів підприємства через його методи та інструменти [6].

На рис. 1. подано схему фінансово-економічного механізму підприємництва.

Рис. 1. Структура фінансово-економічного механізму малого підприємництва.

Аналізуючи та підсумовуючи наукові матеріали вчених і практиків на цю тему, можна виокремити такі складові структури фінансово-економічного механізму малого підприємництва та його елементи:

– фінансово-економічні методи (інвестування, планування, кредитування, прогнозування, самокредитування, самофінансування, оподаткування, матеріальне стимулювання й відповідальність, система розрахунків, заставні операції, страхування, трансфертні й трастові операції, лізинг, оренда, факторинг, взаємовідносини із засновниками та суб'єктами господарювання);

– фінансово-економічні важелі (прибуток, дохід, амортизаційні відрахування, ціна, податки, орендна (лізингова) плата, дивіденди, відсоткові ставки, фінансові санкції, цільові грошові фонди, пайові внески, інвестиції, форма розрахунків, види кредитів, франшиза, дисконт, валютні курси);

– фінансово-економічні інструменти: правове забезпечення (закони Верховної Ради України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, накази, листи міністерств і відомств, статuti юридичних осіб (суб'єктів господарювання), нормативне забезпечення (інструкції, нормативи, норми, методичні вказівки, тарифні ставки), інформаційне забезпечення (звітні, оперативні і статистичні дані, дані одноразових обстежень, засоби масової інформації, Інтернет), маркетингове забезпечення (сегментація ринку, рівень попиту і пропозиції, дані про цінову політику підприємств, марки товару чи продукту, упакування, якість, термін споживання).

Фінансово-економічний механізм має велике значення у діяльності підприємств, він охоплює усі можливі відносини фінансового, трудового й виробничого характеру. Завданням фінансово-економічного механізму є уникнення або мінімізація проблем, які можуть виникати на підприємстві. Правильна організація структури фінансово-економічного механізму для кожного окремо вибраного підприємства впливає на ефективність його діяльності.

Отже, під фінансово-економічним механізмом малого підприємництва розуміємо сукупність методів, інструментів і важелів впливу для забезпечення фінансової стійкості та

економічного зростання, тобто систему елементів, пошук та мобілізацію відповідних фінансово-економічних інструментів, поєднання яких дає змогу досягти мети за рахунок надходження фінансових та інших ресурсів, одержати максимальний прибуток від підприємницької діяльності.

Підсумовуючи описане, можна виокремити такі риси малого підприємництва:

– мале підприємництво – це ризикова діяльність, в якій суб'єкти підприємництва здійснюють діяльність за власною ініціативою та на власний розсуд, ризикуючи втратити свій капітал та не отримати прибуток від своєї діяльності;

– мале підприємництво – це сфера, в якій випробовуються усі новітні наукові досягнення. Для уникнення ризику втрати всього обсягу виробництва, капіталу, робочої сили новітні технології випробовуються в малих моделях, якими є зазначений сектор, і тільки у разі успіху їх переносять у велике виробництво;

– для роботи малого підприємства не потрібно громіздких форм виробничого, фінансового менеджменту та маркетингу, достатньо сформувати мобільний оперативний менеджмент із мінімальною кількістю менеджерів;

– на відміну від великих підприємств малі підприємства гнучкі й спроможні оперативно реагувати на зміни на ринку та здатні швидко переналагоджуватися відповідно до його вимог;

– мале підприємництво значно стійкіше до економічних криз, банкрутств, ніж виробничі велетні. Ліквідація або банкрутство одного такого підприємства не вплине суттєво на економічну ситуацію в країні, оскільки на його місці з'являться декілька нових підприємств зазначеного сектора;

– мале підприємництво спроможне швидкими темпами вирішити проблему зайнятості населення завдяки створенню нових робочих місць у його структурах;

– мале підприємництво спроможне у досить короткі терміни нагромадити «первісний капітал» та за достатнього його обсягу інвестувати у виробництво;

– на базі реструктуризації великих підприємств виробничо-промислового комплексу у підприємства малого бізнесу може активізуватися переорієнтація їх на виробництво товарів народного вжитку [5, с. 62].

Висновки. Отже, можна погодитись із визначенням терміна «мале підприємництво», що наведене у законодавчих документах, і з тим, що мале підприємство охоплює діяльність підприємств, в яких середньооблікова кількість працюючих не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік не перевищує 100 млн. грн. Це ризикова діяльність, спрямована на отримання прибутку, що охоплює усі сфери суспільної діяльності та орієнтована на задоволення соціальних потреб споживачів. Завданням фінансово-економічного розвитку зазначеного сектора є створення відповідних умов для діяльності малих підприємств за допомогою фінансово-економічних методів, важелів та інструментів.

Література

1. Абрамова І. М. Проблеми розвитку малого підприємництва в Україні / І. М. Абрамова // Фінанси України. – 2010. – № 4. – С. 12 – 17.
2. Бандурка О. М. Фінансова діяльність підприємства : підруч. / [О. М. Бандурка, М. Я. Коробов, П. І. Орлов, К. Я. Петрова]. – К. : Либідь, 1998. – 312 с.
3. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики : навч. посіб. / З. С. Варналій. – К. : Знання, КОО, 2005. – 302 с.
4. Васильєва Л. М. Державна підтримка малих форм бізнесу в аграрному виробництві [Електронний ресурс] / Л. М. Васильєва // Держава та регіони : наук.-виробн. журнал. – Запоріжжя : Гуманітарний університет «Запорізький інститут державного та муніципального управління», 2009. – № 2. – (Серія «Економіка та підприємництво»). – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/Soc.../Econ_02_2009_Vasiljeva.pdf.
5. Воротіна Л. І. Малий бізнес та підприємництво в ринкових умовах господарювання : навч. посіб. / Л. І. Воротіна, В. Є. Воротін, Л. А. Мартинюк, Т. В. Черняк. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2001. – 307 с.

6. Кірейцев Г. Г. Фінанси підприємства [Електронний ресурс] : навч. посіб. / Г. Г. Кірейцев, Н. Г. Виговська, О. М. Петрук. – Житомир : ЖІПІ, 2002. – Режим доступу : <http://trackls.narod.ru/books/bk4/fin4.html>.
7. Мочерний С. В. Основи підприємницької діяльності : навч. посіб. / С. В. Мочерний, О. Л. Устенко, С. І. Чеботар. – К. : Академія, 2005. – 280 с.
8. Ткач Є. В. Напрями розширення та вдосконалення спектру банківських продуктів і технологій для інноваційно-активного малого бізнесу [Електронний ресурс] / Є. В. Ткач // Економічний простір : зб. наук. праць [ДНУ]. – 2008. – № 11. – С. 132–140. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Ekon/851/09tsofcd.pdf.
9. Усик В. І. Розвиток поняття «сектор малого та середнього бізнесу» в Україні та ЄС / В. І. Усик // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 4 (94). – С. 153–158.
10. Тридід О. М. Організаційно-економічний механізм стратегічного розвитку підприємства : моногр. / О. М. Тридід. – Харків : Вид-во. ХДЕУ, 2002. – 364 с.

References

1. Abramov I. The problems of small business in Ukraine / I. Abramov // Finance Ukraine. – 2010. – № 4. – S. 12 – 17.
2. Bandurka O.M. Financial sector enterprises: textbooks. / [O. M. Bandurka, M. J. Korobov, P. I. Orlov, K. Y. Petrov]. – K. : Lybed, 1998. – 312 p.
3. Varnaliy Z. S. Small business : basic theory and practice : studies. guidances. / Z. S. Varnaliy. – K. : Knowledge Èñ, 2005. – 302 p.
4. Vasilyeva L. N. State support of small business forms in the rural production [electronic resource] / L. Vasilyev // State and Regional: scientific– manufacture. Journal. – Zaporozhye: University of Humanities "Zaporizhia Institute of State and Municipal Management ", 2009. – № 2. – (Series "Economics and Business "). – Mode of access : www.nbu.gov.ua/portal/Soc.../Econ_02_2009_Vasiljeva.pdf.
5. Vorotin L. I. Small business and entrepreneurship in the market economy : studies. guidances. / L. I. Vorotin, V. E. Vorotin, L. A. Martynyuk, T. Chernyak. – K. : Type of Europe. University Press, 2001. – 307 p.
6. Kireytsev G. G. Finance Company [electronic resource] : studies. guidances. / G. Kireytsev, N. I., A. Petruk. – Exactly : ZHITI, 2002. – Mode of access : <http://trackls.narod.ru/books/bk4/fin4.html>.
7. Mocherny S.V. Basics of Business : teach. guidances. / S. V. Mocherny, O. L. Ustenko, S. I. Chebotar. – K. : The Academy, 2005. – 280 p.
8. Weaver E. V. Destinations expand and improve range of banking products and technology for innovation– active small business [electronic resource] / E. V. Weaver // Economic Space : Coll. sciences. works [AUTHORITY]. – 2008. – № 11. – P. 132–140. – Mode of access : www.nbu.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Ekon/851/09tsofcd.pdf.
9. Usyk V. Development of the concept of "sector of small and medium enterprises" in Ukraine and the EU / V. I. Usyk // Actual problems of economy. – 2009. – № 4 (94). – P. 153–158.
10. Trydid A. Organizational–economic mechanism of strategic development of the company : Monograph. / O. M. Trydid. – Kharkov: Publishing house. HDEU, 2002. – 364 p.

Дудченко Наталія Василівна
Викладач кафедри фінансів
Черкаського державного технологічного університету

Стаття надійшла до редакції 25.03.2014